

Мазуркевич Лариса Іванівна, 1963 р.н. Випускниця Житомирського педагогічного університету ім. І.Франка 1985 р., методист НМЦ управління освіти.

Проблеми шкільної екологічної освіти

Екологічна освіта у школах України здійснюється на міжпредметній основі. У змісті окремих навчальних дисциплін розкриваються проблеми навколишнього середовища. Мета екологічної освіти полягає в доповненні теоретичних знань, що набувають учні досвідом емоційно-ціннісного ставлення до природи, практичної дослідної діяльності у навколишньому середовищі.

Ecological education in Ukrainian schools fulfils through the subject connection. In the context of some subjects the problems of environmental surrounding are shown. The purpose of ecological education lies in adding the experience of emotional attitude to the nature and practical research activity to the theoretical knowledge, achieved by pupils.

Першочерговим завданням світового співтовариства є відвернення можливої глобальної екологічної катастрофи. Екологічна освіта і виховання населення – обов'язкова умова розв'язання сучасних екологічних проблем, і особливе місце в цьому процесі займає робота з дітьми, починаючи з найбільш раннього віку.

Незважаючи на те, що дитячі "жарти" іноді завдають відчутної шкоди природі (лісові пожежі, знищення корисних видів тварин і рослин тощо), діти особливо яскраво сприймають навколишній світ, їм органічно властива любов до тварин, рослин, птахів, квітів. Адже, на відміну від більшості дорослих, діти не вважають себе таким собі "царем природи", що дивиться на підвладне царство зверху.

Одним із важливих завдань екологічного виховання й освіти слід вважати збереження такого ставлення до природи.

При цьому відповідно зростає статус екологічної освіти, що забезпечує засвоєння знань про довкілля, формування екологічно доцільних навичок поведінки в ньому.

Екологічну освіту не слід розглядати як один з нових навчальних предметів у системі традиційних. Її необхідно включати до чинних програм з різних дисциплін шкільного курсу протягом усіх років навчання.

Сучасна школа створює традицію викладання екології, складаються різноманітні програми, що відрізняються методологічно, змістовно, методично. Розробка початкового ступеня екологічної освіти ускладнюється існуючою практикою організації

навчальних курсів за принципом понятійної інтеграції, який, безумовно, спрощує орієнтири сучасної філософії пізнання.

Прагнення розвинути у дітей навички екологічної культури, ознайомити їх з "живою етикою" екологічного імперативу зумовило обґрунтування, розробку й апробацію програми "Природознавство" [1–3]. Фундамент її – філософія холізму, головна ідея – з'ясування і прогнозування адаптації організмів усіх рівнів в різних середовищах і між собою у просторі і часі.

Мета програми – сформуванню у дитини цілісну картину світу, уявлення про самоорганізацію, саморозвиток природи, пояснити взаємовідносини тваринного, рослинного й антропогенного світів. Така мета реалізується при адекватному тлумаченні загальних екологічних питань з позиції сучасної теоретично-методологічної інтеграції.

Завдання курсу є формування елементарної екологічної культури учнів, нагромадження морально-етичних уявлень, виховання загальнокультурних елементів та ерудиції, розширення знань про пристосовні можливості людського організму.

Передбачається розвиток у школярів інтересу до вивчення живої природи, розуміння взаємозв'язків і єдності живих організмів, цілісного сприйняття явищ і процесів, еволюційного погляду на середовище проживання. Основою змісту курсу є питання виникнення, розвитку і взаємодії живих організмів та їх поєднання. У процесі вивчення курсу учні з'ясовують особливості проявів живої та неживої природи, основні процеси життєдіяльності тварин і

рослин, відмінність рослинних і тваринних організмів, пристосування до проживання в різному середовищі, вплив екологічних чинників, складність біотичних відношень, різноманітність пристосування до умов життя, причини й показники існування біоценозів. Особлива увага приділяється вивченню життя на рівні біомів, що наближає школярів до реальності. Спираючись на синтетичну еволюційну теорію, курс дає уявлення про шляхи виникнення життя на Землі, історичний розвиток органічного світу, основні ароморфози (клітинні, фотосинтез, статевий процес, наземність дихання, голонасінні, покритонасінні, плацентарні, теплокровні). Учні логічно, обгрунтовано вивчають геохронологію "дерева життя", відзначаючи якісні переходи ер і періодів.

З урахуванням соціобіологічного характеру виду Людина розумна є доцільним звернення до питання екології людини і її життєзабезпечення. Учні простежують основні етапи і причини антропосоціогенезу, оцінюють вплив людини на живу природу й перспективи цього впливу, оволодівають інтегративними знаннями та вміннями з орієнтування, сигналізації, водопостачання, харчування, профілактики захворювань і протидії негативним чинникам середовища.

Пропонований курс пройшов апробацію протягом 1992-1997 років у навчальних закладах України та Білорусі. Отримані результати свідчать про плідність та ефективність обраного напрямку.

Екологічна освіта – це інтегруючий чинник, який забезпечує взаємозв'язок між природним та гуманітарним знанням, між морально-етичним і трудовим, правовим та економічним, патріотичним і фізичним вихованням і таким чином сприяє формуванню особистості, яка матиме уявлення про цілісну сучасну наукову картину світу.

У кожній зі шкільних дисциплін послідовність вивчення взаємодії суспільства і природи має п'ять етапів.

На першому етапі у школярів формуються мотиви необхідності і бажання, прагнення й інтересу до пізнання об'єктів та явищ живої природи і людини як природної істоти.

На другому етапі розглядаються проблеми як наслідок реальних суперечностей між людським суспільством і живою природою. Пізнавальний інтерес на цьому етапі розвивається на основі дослідження діяльності людини як екологічного чинника, її економічної і позаекономічної оцінок, початкової характеристики екологічних проблем і уявлень щодо прогнозування можливих змін у природних системах.

На третьому етапі досягається усвідомлення школярами історичних причин виникнення сучасних екологічних проблем, розглядаються шляхи їх розв'язання на основі міжнародного співробітництва.

На четвертому етапі розкриваються наукові основи оптимізації взаємодії людини і суспільства з екологічними системами на базі ідей охорони природи, керованої еволюції і перетворення біосфери на ноосферу.

П'ятий етап – практичний – є важливим у формуванні відповідального ставлення до природи. На цьому етапі забезпечується реальний внесок школярів у справу охорони довкілля, оволодіння нормами і правилами поведінки в природному середовищі.

Така послідовність вивчення взаємозв'язків людини і природи дає змогу поглибити знання учнів за допомогою встановлення залежності між біосистемами і людською діяльністю і сприяє розвитку мотивів охорони здоров'я людини, середовища її існування, зростання інтересу до екологічних проблем і потреб, особистої участі в їх розв'язуванні.

Предмети природничого циклу повинні формувати знання про закони природи і вміння використовувати їх в інтересах людини, знайомити зі структурою і функціями біосфери, різними формами життя, розкрити їх взаємозв'язок і взаємозалежність, пояснити причини порушення природної рівноваги і погіршення якісних параметрів навколишнього середовища у зв'язку з практичною діяльністю людини. Вони покликані забезпечувати розуміння учнями механізмів стійкості біосфери і вказати межі критичних навантажень на неї, за якими починаються процеси руйнування.

Предмети суспільно-історичного циклу спрямовуються на осмислення учнями взаємозв'язку між історичним розвитком цивілізації та довкілля, розуміння соціальної значущості екологічної проблеми, залежності суспільного розвитку й індивідуального благополуччя кожної людини від стану довкілля й культури природокористування, формування громадянської позиції в розв'язуванні екологічних проблем.

Математиці та інформації в екологічному вихованні відводиться особлива роль. Мовою цифр, рівнянь і нерівностей, графіків і діаграм можна будувати різні математичні моделі тих процесів, які відбуваються у природі, аналізувати і прогнозувати на основі комп'ютерної підтримки.

Цілеспрямоване відображення екологічних ідей у змісті кожного предмету створює уявлення про цілісність усього комплексу екологічних проблем,

розгляд яких включається до змісту шкільної освіти.

Досвід роботи із здійснення екологічної освіти і реалізація її комплексної програми показали, що одним з першочергових завдань є визначення конкретних можливостей кожного навчального предмету щодо екологічної освіти. Вводити в програму потенційно можливі екологічні знання дуже складно. Їх обсяг дуже великий і постійно зростає. Зосередження їх в одній програмі призвело б до перевантаження учнів. Аналіз навчальних програм з різних предметів показав, що зміст їх передбачає озброєння учнів знаннями, які мають пряме відношення до проблем охорони природи, необхідно лише надати їм відповідного спрямування, пов'язати з питаннями охорони природи. При цьому слід мати на увазі не механічну інтеграцію знань з різних предметів і тем, а об'єднання їх навколо провідних екологічних ідей. Такий підхід сприяє формуванню в учнів цілісної картини світу на основі аналітичного і синтезуючого розгляду дійсності. Природоохоронні знання набувають характеру багаточинникових, але об'єднаних однією загальнонародською ідеєю турботи про збереження навколишнього середовища.

Проблеми навколишнього середовища повинні висвітлюватися у змісті навчання послідовно, починаючи з доступних до розуміння явищ дійсності – з конкретного та образного їх уявлення на рівні дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку через абстрактні уявлення на наступних ступенях шкільної освіти.

Основним принципом у здійсненні екологічної освіти і виховання в позакласній роботі є краєзнавчий принцип вивчення та охорони природи на фоні загальноприродних проблем. Адже наукові основи охорони і збагачення природи будуть зрозумілішими і доступнішими, якщо формувати їх на краєзнавчому екологічному матеріалі.

Система екологічної освіти включає ряд масових заходів: конкурс "Вчимося заповідувати" з 01.02.1999 по 01.02.2000 рр.; обласний конкурс на кращий екологічний плакат "Краса і біль України"; обласний конкурс на кращий сценарій екологічного свята; обласний конкурс оповідань, присвячених темі "Птахи року – Шпаку".

Важливу роль відіграють суспільно корисні заходи: масове озеленення території своєї школи, району, міста.

Наведене забезпечує цілісний підхід до екологічної освіти і виховання в школах.

Визначення чіткого і конкретного заходу змісту комплексного екологічного виховання дає можливість:

- скоординувати зусилля всіх учителів школи з метою забезпечення оптимальних умов для його проведення;
- визначити інтегрований зміст екологічної освіти і виховання й запобігти перевантаженню учнів;
- забезпечити глибоке осмислення екологічної проблеми учнями, розглядаючи їх з позицій різних наук;
- сприяти формуванню в учнів знань про цілісну наукову картину світу, взаємозв'язки і суперечності між природою і суспільством;
- максимально використати потенціальні виховні можливості природоохоронної освіти для формування матеріалістичного світогляду, здійснення ідейно-політичного, морального, трудового, естетичного і фізичного виховання учнів.

Література

1. Якіляшек В. Інтегративний підхід до екологічної освіти у школі // Біологія і хімія в школі. – 1998. – № 4.
2. Кузнецов В.М. Програми і підручники по екології // Біологія в школі. – 1997. – № 3.
3. Плешаков О.П. Система навчальних курсів "Зелений дім" // Початкова школа. – 1996. – № 6.
4. Пустовіт Н.М. Обговорюємо проект Державного стандарту загальної середньої освіти в Україні. Біологія // Біологія і хімія в школі. – 1997. – № 4.